

**ПОЛІХУДОЖНЄ ВИХОВАННЯ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ
ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

В статье рассматриваются междисциплинарные связи искусствоведения, педагогики и психологии в изучении проблемы формирования творческой личности посредством раннего полихудожественного воспитания. Материал построен на анализе ряда литературных источников, имеющих отношение к обозначенной проблематике. Осмысление научных наблюдений в области возрастной и креативной психологии способствуют более глубокому пониманию путей решения задачи полихудожественного воспитания - становления творческой индивидуальности.

Ключевые слова: *полихудожественное воспитание, креативная психология.*

In the article the interdisciplinary connections of art, pedagogy and psychology in the study of the formation of a creative personality through early polihudozhestvennogo education. The material is based on analysis of a number of references related to the designated topic. Comprehension of scientific observations of age and creative psychology contribute to a better understanding of how the solution of the polihudozhestvennogo education - becoming a creative personality.

Keywords: *polihudozhestvennoe education, creative psychology.*

Світові економічні, технологічні та культурні процеси стимулюють розвиток мистецької освіти. Рішення її завдань зі створення діалогу культур в умовах глобалізації стають пріоритетними для формування полікультурного середовища, толерантних взаємовідносин між націями та народами як в межах держави, так і у міжнародному масштабі. Для української системи мистецької освіти особливої значущості набуває розмежування двох підходів: як «навчати мистецтву» та «навчати через посередництво, за допомогою мистецтва».

Сучасна мистецька педагогіка формує свій зміст та систему професійних методів на основі обов'язкової наявності та вираження творчих намірів і задумів у практичній формі, у вигляді слухових або візуальних образів. А в мистецтві будь-яка активна практична діяльність вимагає особливих здібностей, обдарованості, таланту мистецької індивідуальності, тому актуалізується увага наукового світу до процесу формування творчої особистості сучасного вчителя мистецьких дисциплін в загальноосвітній школі, в тому числі – вчителя музики. За основу вивчення креативного потенціалу педагога-музиканта (раннього чи пізнього вияву музичної та інших видів обдарованості, особливостей та масштабу творчого обдарування) ми приймаємо вивчення спеціальних здібностей у взаємозалежності з розвитком особистісних якостей широкого поліхудожнього спектру.

Тема широкого профілю педагога-музиканта знаходить відображення в роботах відомих діячів музичної культури – Б.Асаф'єва, О.Апраксіної, Н.Ветлугіної, Д.Кабалевського, С.і В.Шацьких, багатьох інших. Сучасні перетворення в суспільстві передбачають формування такої цілісної творчої особистості, яка б забезпечувала вирішення оригінальних творчих завдань у контексті сучасних наукових досліджень в різних галузях знань, формування нових форм мислення та пізнання основ інформаційної культури. Сучасні інноваційні варіативні методики з художнім та поліхудожнім компонентом, що підкріплені новими інформаційними технологіями, сприяють створенню оптимальних умов для творчого самовираження майбутнього фахівця. Ці питання знаходять свій відбиток в працях таких авторів, як І.Вінер, Г.Воробйов, А.Колмогоров, В.Кудін.

Дослідження творчих «стартів», вияв факторів, що впливають на максимальну реалізацію креативних можливостей обдарованої людини можливе за умови взаємозбагачувального об'єднання зусиль мистецтвознавства, педагогіки і психології. У

процесі роботи ми спирались на результати наукових досліджень авторитетних вчених – вікових психологів і педагогів (Л.Божович, Л.Виготський, Д.Ельконін, І.Кон, О.Хухлаєва), дослідників в галузі специфіки і природи феномену геніальності (Ф.Гальтон, Н.Гончаренко, В.Ефрoїмсон, Е.Кречмер), спеціалістів у сфері творчої обдарованості дітей (А.Валлон, Ж.Піаже, Н.Лейтес, В.Чудновський, В.Юркевич), фахівців з психології музичних здібностей (Б.Теплов, Л.Рудкевич, Б.Алякрінський, Д.Канарська), дослідників сфери сучасного поліхудожнього виховання (Г.Падалка, О.Щолокова, Т.Рейзенкінд).

Мета нашої роботи – на основі вивчення психологічних теорій розвитку спеціальних мистецьких здібностей визначити складові «поліхудожнього комплексу» сучасного вчителя музики. Завдання статті розкривають мету в напрямках дослідження раннього формування спеціальних та загальних здібностей, ролі та значення широкого культурного контексту формування особистості, визначення характерних особистісних ознак – типів пам'яті, уваги, пріоритетних форм мислення тощо.

Найчастіше розгляд проблем розвитку особистості засобами мистецтва пов'язується з віковим фактором. Визнається, що дитячий етап відіграє визначальну роль у формуванні пізнавальних процесів та у становленні особистості. Так, за висновками Н.Ліфарьової, саме у дитинстві поетапно закладаються її основні мотиваційні, інструментальні та стильові риси, у 16-17-річному віці особистість можна вважати сформованою. Перехід від одного етапу до іншого вікові психологи пов'язують з проявами кризи вікового розвитку та зміною **способу спілкування з оточуючим світом**, в тому числі з мистецтвом; основними критичними, переломними періодами особистісного вікового розвитку дітей вважаються 3,7,13-14 та 17 років (Л.Виготський, А.Леонт'єв). Л.Виготський зазначає, що криза не є негативним часовим проміжком, а, навпаки, несе позитивний заряд, адже особистість зазнає якісних змін, результатом яких є перехід на вищий щабель розвитку.

Для аналізу шляхів формування творчої особистості засобами різних видів мистецтва актуально використовувати підходи, розроблені І.Коном: а) підхід з точки зору кореляції продуктивності з віком; б) особистісний підхід з позиціонуванням константних рис творчої особистості; в) вивчення розумових процесів, які відрізняють творчу думку від прагматичної.

Дослідження Я.Пономарьова доводять, що творчий процес – це результат взаємодії різних рівнів інтелектуальної діяльності. Апогей інтелектуального розвитку припадає на 19-20-річний вік (Д.Ельконін, Л.Божович, Н.Рейлі)[1, с.7].

Результати досліджень швейцарського дитячого психолога, засновника операційної концепції інтелекту та генетичної епістемології Жана Піаже зробили значний прорив в осягненні логіко-розумового розвитку дитини, але повністю нівелювали вплив історичного, соціального, культурного і мистецького середовища. В роботах американського психолога Тоні Мейснера виключені з огляду Піаже впливи беруться до уваги, але не вважаються домінуючими, поступаючись спадковим передумовам та генетичним командам, що «запускають» механізм раннього розвитку творчої особистості [8, с.20]. Такому напрямку в психології протистоїть концепція формуючого середовища (Л.Виготський, Д.Ельконін, Н.Рудкевич, Г.Мелнхорн), яка доводить важливість, наявність, системність та інтенсивність мистецького оточення для формування творчої особистості.

Російський психолог і психофізіолог Н.С.Лейтес визначає характерні риси талановитих дітей, які мають прояв у **сфері спілкування з творами мистецтва та практичній мистецькій діяльності**: швидкість мислення, здатність до аналізу та синтезу явищ, максимальна концентрація уваги, інтелектуальних операцій [6]. «Маленькі генії», на його думку, відрізняються чіткими оцінками у судженнях, здатністю класифікувати, виділяти і обирати головне, вірою у самодостатність власної ерудованості та способу висловлення думок.

Підсумовуючи досвід багатьох сучасних зарубіжних психологів, Н.Гончаренко в монографії «Геній в мистецтві і науці» зазначає, що серед видатних людей з ранніми проявами унікальних можливостей переважають композитори, поети, математики: «Серед тисяч відомих історії видатних особистостей 61,3% були музикантами, і лише 10% - вченими, філософами, юристами» [3, с.150].

Такі висновки є близькими до результатів досліджень А.Аронова, який аналізує творчі біографії видатних діячів світової культури і мистецтва та виділяє фактори, що сприяють ранньому злетові природного творчого потенціалу: важливе значення мистецько-культурного середовища та мудрих наставників, спадковість, моральну і матеріальну підтримку батьків в творчих починаннях та фактор випадковості. На думку автора, **фактор випадковості** вступає в силу тоді, коли йдеться про сильні емоційні враження або події, після яких відбувається інтенсивний потяг до творчості [1].

У сфері психологічних досліджень виявів музично-творчого обдарування людини велике наукове зацікавлення викликають роботи доктора мистецтвознавства Діни Кірнарської [4]. Дослідниця вибудовує власну теорію обдарованості й підкреслює значення широкої поліхудожньої ерудиції для вирішення проблеми формування художньо-образного мислення, творчої фантазії та уяви митця, розкриває складові “музично-репродуктивного комплексу”, притаманного вундеркіндам (віртуозні дані, феноменальна пам’ять, здатність до музичного наслідування і копіювання).

Цікаві спостереження з приводу впливу різних видів мистецтва на розвиток творчих здібностей висловлюють відомі російські вчені О.Лук і А.Лазурський: «Виховання і навчання, у широкому сенсі цих слів, є нічим іншим, ніж те, без чого жодні, навіть видатні задатки не сформується у здібності, а пізніше - у талант» [7, с.13]. О.Лук висловлює думку; що задатки творчих здібностей притаманні будь-якій людині, будь-якій нормальній дитині, проте самі здібності не даються у готовому вигляді з моменту народження, а є результатом цілеспрямованого розвитку. Вони і формуються, і досягають того чи іншого рівня за умов активного включення людини у чітко визначену діяльність, яка на перших етапах її шляху є переважно навчальною. Розвиток здібностей потребує насамперед наполегливості, сильної волі та любові до праці [7, с.47].

Спостереження за дітьми з раннім розвитком здібностей дають важливий матеріал до проблеми вивчення художнього таланту і його спадковості. Так, використовуючи соціологічні методи, відомий англійський учений Ф.Гальтон у своїй праці «Спадковість таланту: закони і наслідки» обґрунтував власну психогенетичну теорію. Він дійшов висновку, що «здібності високого рівня (талант, геній) передаються з покоління в покоління, а рівень обдарованості в родині має тенденцію до рівномірного підвищення, і, досягаючи свого апогею, починає знижуватись у наступних поколіннях, послаблюючись і, навіть, згасаючи» [2,с.145]. Свої дослідження у цьому напрямку також здійснює Л.Рудкевич, підкреслюючи, що геніальність являє собою складну комбінацію спадкових ознак, тому збереження цілісності цієї комбінації в процесі передачі нащадкам є малоімовірним, як і її випадкове утворення в генеалогічному апараті нового організму [10, с.216].

Відомі також результати наукових досліджень німецького психіатра і психолога Е.Кречмера, який на основі великої кількості історико-біографічного матеріалу, що відноситься до творчості видатних людей, розглядає спільні фактори, які впливають на джерела й механізми геніальності. Серед численних факторів науковець відзначає обов’язковість емоційних вражень від творів різних видів мистецтва, які можна аналізувати, порівнювати. Цікавими видаються його роздуми щодо унікальності проявів жіночої геніальності, паралелей між геніальністю і божевіллям (у своєму дослідженні виступає опонентом піонеру у цій галузі - італійському психіатру, засновнику антропологічного напрямку у криміналістиці Ч.Ломброзо, який у 1863 році написав свою ґрунтовну працю “Геніальність і божевілля”) тощо.

Ще одним надзвичайно цікавим джерелом інформації у цій сфері є дослідження російського генетика і психолога В.П.Ефроїмсона “Загадка геніальності”, в якій автор підкреслює важливість дослідження дитячо- підліткового етапу біографій видатних людей (особливо в сфері мистецтва), який і сьогодні залишається недостатньо вивченим. Але в тих випадках, коли він висвітлюється, авторами наголошується, що саме цей період життя проходив в умовах, винятково сприятливих для розвитку генія [11].

Отже, аналізуючи результати спостережень видатних психологів із приводу широкого кола дотичних до проблеми формування творчої особистості питань, можна дійти висновку,

що сучасна наука виділяє дві теорії розвитку таланту: перша віддає перевагу ролі генетичної спадковості, а друга підкреслює позитивний вплив середовища на розвиток закладених природою здібностей.

Розглядаючи процес формування творчої особистості як філософсько-психологічну проблему, ми намагались підкреслити принципову важливість поглибленого вивчення раннього дитячо-юнацького періоду формування творчої особистості та впливу на нього оточуючого культурного середовища, наявності мудрих вихователів, які здатні виявити складну природу взаємодії стильових та позастильових факторів її мистецького становлення та забезпечити сприятливі умови для розвитку.

На нашу думку, професійно «навчати за посередництвом музики» - це один з проявів музично-творчого обдарування, в якому є дві домінуючі особливості: здібності до практичної музичної діяльності та до широкого поліхудожнього узагальнення. Тому для становлення творчої особистості майбутнього вчителя музики і формування професійного «поліхудожнього комплексу» мають вплив наступні фактори: наявність музичних здібностей; присутність сильних емоційних переживань, пов'язаних з творами різних видів мистецтва, які пізнаються з раннього дитячого віку під вдумливим спрямуванням сім'ї та перших викладачів; чуйне сприймання активних впливів мистецького оточення, в якому формується взаємозв'язок між художніми образами; здібність до індивідуалізованої вербалізації художніх образів в різних видах мистецтва; крім того - рухливе мислення, здатність до аналізу та синтезу явищ, концентрації уваги, інтелектуальних операцій. Сучасний вчитель музики, який оперує широкими поліхудожніми можливостями, відрізняється чіткими оцінками у судженнях, здатністю вільно класифікувати, виділяти і обирати головне з великого обсягу інформації, викладати інформацію за допомогою сучасних технологій, впевненістю у власній ерудованості та способі висловлення думок про музичне мистецтво в широкому поліхудожньому контексті.

Напрямами для подальших наукових розвідок з теорії та практики поліхудожнього виховання можуть бути дослідження поетапної синхронізації мистецьких вражень з музичними здібностями у віковому розвитку дитини; розробка інноваційних методик розвитку комбінованих форм мислення та психологічних якостей, необхідних для досягнення високого рівня професійної компетентності вчителя музики.

Література

1. **Аронов А. А.** «Ранний старт» в творчестве и порожденные им вопросы [Текст] / А.А. Аронов // Ярославский педагогический вестник.-2003.-№4(37).- С.5-10.
2. **Гальтон Ф.** Наследственность таланта: законы и последствия [Текст] / Ф. Гальтон. - М.: Мысль, 1996. - 270 с.
3. **Гончаренко Н. В.** Гений в искусстве и науке [Текст] /Н.В. Гончаренко. - М.: Искусство, 1991. - 432 с.
4. **Кирнарская Д.** О вундеркиндах [Электронный ресурс]. - Режим доступа:http://www.composers.ru/?module=arsnova&page=article&lang=rus&article_id=44
5. **Кудін В. О.** Засоби масової інформації та професійна освіта: філософсько-педагогічний аспект дослідження [Текст] / В.О. Кудін. – Харків: НТУ ХУГ, 2002. – 207с.
6. **Лейтес Н. С.** Одаренные дети [Текст] / Н.С. Лейтес //Психология и психофизиология индивидуальных различий.-М.:МГУ, 1982.-С.141-150.
7. **Лук А. Н.** Психология творчества [Текст] / А.Н. Лук. - М.: Наука, 1978. -127 с.
8. **Мейснер Тони.** Вундеркинды: реализованные и нереализованные способности [Текст] / Тони Мейснер; Пер.с нем.Г.Рыбаковой. – М.:Крон-Пресс, 1998. – 359с.
9. **Рейзенкінд Т.Й.** Теоретико-методологічні основи професійної підготовки вчителя мистецьких дисциплін у контексті глобалізації та гуманізації суспільства [Текст] / Т.Й. Рейзенкінд //Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова: Серія 14 - Теорія та методика мистецької освіти. Випуск 5(10); Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» 26-27 квітня 2007р. – К., 2007. - С.15-18.

10. Рудкевич Л. Талант: психология и становление [Текст] / Л.Рудкевич // Социальная психология личности.- Л.: Знание, 1974. - С.207-222.

11. Эфроимсон В. П. Загадка гениальности [Текст] /В.П. Эфроимсон. - М.: Знание, 1991. - Новое в жизни, науке, технике. Серия «Культура и религия». - № 1. - 64 с.

УДК 372.878:781.7(477+439)

В. В. Гаснюк

ПЕДАГОГІЧНОЇ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНСЬКИХ І УГОРСЬКИХ МИСТЕЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ НА УРОКАХ МУЗИКИ

В статье раскрываются педагогические условия оптимизации музыкально-эстетического воспитания учащихся школ с венгерским языком обучения. Автор рассматривает педагогические условия как совокупность форм, методов и педагогических приемов, материально-пространственную среду, направленные на интенсификацию процесса музыкально-эстетического воспитания учащихся. Средством для этого выбраны украинские и венгерские художественные традиции.

Ключевые слова: педагогические условия, художественные традиции, музыкально-эстетическое воспитание, саморефлексия.

The article describes the optimization of teaching musical and aesthetic education of students in schools with Hungarian language. The author examines the pedagogical conditions as a set of forms, methods and teaching techniques, material and spatial environment, aimed at intensifying the process of musical and aesthetic education of students. The means chosen for the Hungarian and Ukrainian art traditions.

Keywords: pedagogical conditions, artistic traditions, musical and aesthetic education, self-reflection.

В Карпатському регіоні вже понад 1000 років український народ живе разом з угорцями. Таке сусідство проявилось в спорідненості, подібності або навіть ідентичності їх мистецьких традицій, які зберігаються у музичній та мовній лексиці, жанрах, мотивах оздоблень, одязі та взаємно запозичуються народами. Це є тією особливою ознакою, яка уможливило формування у кожної особистості знань про рідний народ, а також про народ і країну, в якій він живе та розвивається. Але нажаль, сьогодні ще продовжує існувати суперечність між наявністю потужного педагогічного потенціалу українських і угорських мистецьких традицій та неефективним його використанням у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Вивченню проблем музично-естетичного виховання з використанням мистецьких традицій у школах України з угорською мовою навчання до останнього часу не приділялось належної уваги. Відомі тільки деякі праці П.Лизанця, О.Мальця, І.Орос з питань загальнокультурного розвитку та освіти угорців України. Історичні аспекти культурного розвитку угорського населення Закарпаття вивчалися Т.Легоцьким, П.Кіралем, Т.Домотор та іншими. З проблем музично-естетичного виховання у загальноосвітніх школах з угорською мовою навчання відомі тільки дослідницькі роботи І.Арпи. Отже, основним завданням нашої публікації є визначення та розкриття педагогічних умов забезпечення взаємодії українських і угорських мистецьких традицій у процесі музично-естетичного виховання учнів початкових класів шкіл з угорською мовою навчання.

Поняття «педагогічні умови» досить ґрунтовно представлено у науковій літературі. У даному випадку під педагогічними умовами ми розуміємо сукупність форм, методів і педагогічних прийомів, а також матеріально-просторове середовище, які спрямовані на інтенсифікацію процесу музично-естетичного виховання учнів. Засобом для цього у загальноосвітніх школах з угорською мовою навчання нами обрано угорські та українські мистецькі традиції, оскільки саме вони, з одного боку зберігають національну сутність